

مهاجرت یهودیان ایران به فلسطین باتکیه بر دوره حکومت پهلوی اول

اعظم علی اصفهانی^۱

مهدی الهیاری بیک^۲

مدخل

آلیاه به زبان عبری به معنای مهاجرت به سختی یا به عبارت صحیح تر کوچ یهودیان به فلسطین اشغالی به مثابه خونی است که در رگ های خشکیده صهیونیسم در جریان است. این خون که رکن جمعیت در تأسیس یک کشور را به ذهن متبادر می سازد، از مهم ترین مشکلات اجرایی ایده ناقص الخلقه صهیونیسم است. ایده ای که با کشف نفت و ارزش های ژئوپلیتیک منطقه خاورمیانه، یهود منفعت طلب پراکنده در جهان را، بار دیگر به یاد سرزمین واهی موعود انداخت و همین بس که پس از کلید خوردن عملی کوچیدن در سال ۱۸۸۱ از روسیه تاکنون تنها سه میلیون و دویست هزار یهودی غافل از عاقبت ناگوار خود، فریب آژانس یهود را خوردند. سرنوشتی که هم اکنون پس از ۶۷ سال از تأسیس این دولت جعلی در گیر و دار کاهش جمعیت، سقط جنین، مهاجرت

۱. نویسنده مسئول؛ دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت رسانه، دانشگاه تهران
۲. کارشناس ارشد اندیشه سیاسی در اسلام، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز

معکوس و پناه بردن به کشوری که پول و امنیت را فراهم نماید، است. ایران همچون ۱۰۲ کشور دیگری که یهودیان آن تحت تأثیر تبلیغاتی کوچ قرار گرفتند، در ارتباط با موضوع یهود و صهیونیسم، تاریخ پر فراز و نشیبی داشته که دوره رضاشاه ویژگی‌های خاص خود را دارد؛ خصوصاً که بازمزمه‌های تأسیس دولت صهیونیستی همزمان است و در تأمین پیاده‌نظام صهیونیستی برای مواجهه با اعراب نقش اساسی دارد.

محققین در مواجهه شخص رضاشاه با یهود و دوره او تفاوت قائل هستند و همچنان نقاط مبهمی از این دور رویکرد را مطرح می‌کنند و بلاشک همگی نسبت به بهبود وضعیت یهود اذعان دارند و به دنبال آن پهلوی دوم را بیشتر می‌ستایند. اما اعدام‌نماینده یهودیان در مجلس با نظراتی که جای بررسی دقیق و عمیق دارد، شخص رضاشاه را نسبت به امیال و آمال یهودی کمی حساس نموده است.

مقاله حاضر با تأسی بر نگاه رایج نسبت به مهاجرت یهود به فلسطین مطالب کمتر بیان‌شده‌ای را مطرح می‌نماید که شایسته توجه و تعمق بیشتری در کنار سایر مسائل سیاسی و اجتماعی دوره مورد نظر است.

شایسته از این رو که به منابع بسیار مرتبط بیشتری باید رجوع می‌شد و نگاه‌های متنوع و متفاوت دیگری مورد نقد و ارزیابی قرار می‌گرفت؛ به عنوان مثال گزینش صهیونیسم از یهودیان مولد و غیر مولد در مهاجرت، طرح بحث اساسی در شالوده فکری نژادپرستانه یهود است که از جذب گوشت دم توپ برای تأسیس سرزمین واهی موعود نیز دریغ نکرده است و چه بسیار یهودیان پیر و فرتوت و یا بی‌هنر و بی‌پول که از مهاجرت به فلسطین منع شدند.

فصلنامه پانزده خرداد

چکیده

پس از به سلطنت رسیدن رضاشاه مبحث جدیدی در سطح بین الملل آغاز شد که در شرایط داخلی کشورها نیز تأثیر گذاشت و آن آغاز مهاجرت یهودیان از کشورهای تابع به سرزمین موعود (فلسطین) بود. مهاجرتی که تأثیر آن همچنان در مناسبات ملی و بین المللی باقی است و در قالب «رژیم اشغالگر قدس یا اسرائیل» ایفای نقش می کند. مسئله مهاجرت یهودیان ایران به فلسطین، حجم مهاجرت انجام شده و تأثیر آن در سیاست داخلی و خارجی سلطنت رضاشاه همواره از نقاط مبهم تاریخ ایران می باشد که تاکنون به آن پرداخته نشده است. در این تحقیق سعی شده به «بررسی نقش رضاشاه در مهاجرت یهودیان به فلسطین» به عنوان مهمترین اهداف این دوره از تاریخ کشور پرداخته شود. این پژوهش از نوع پژوهش های توصیفی است و با استفاده از روش اسنادی و آرشیوی اعم از مطالعات کتابخانه ای به جمع آوری اطلاعات مورد نیاز پرداخته است. از مهمترین دستاوردهای این تحقیق، روشن شدن نقش رضاشاه در بهبود اوضاع اقتصادی - اجتماعی اقلیت های مذهبی به خصوص یهودیان و صهیونیست ها است که عمده ترین تأثیر را در فعالیت های یهودیان در ایران و مهاجرت آنان به فلسطین داشت. همچنین نقش عمده دول خارجی در رأس آنها انگلستان، نهادها و محافل صهیونیستی مانند آژانس یهود در ترغیب، تشویق و زمینه سازی برای مهاجرت به ارض موعود بوده است. بنابر آمار غیر موثق از جمعیت ۱۰ تا ۱۵ میلیونی ایران که بین ۲۰ تا ۹۰ هزار نفر آنها یهودی بودند، ۵ تا ۲۰ هزار نفر یهودی ایرانی، به فلسطین مهاجرت کردند. از جمله دلایل مهاجرت این عده وضعیت نابسامان اقتصادی و فقر عمومی ایران، نبود شغل مناسب، شناخت دنیای جدید، اعتقاد مذهبی یهودیان برای تشکیل موطن ملی یهود و ایجاد زمینه برای ظهور دوباره مسیح عنوان شده است.

کلیدواژه ها: مهاجرت، پهلوی اول، یهودیان، ایران، صهیونیست، فلسطین، رضاشاه، آژانس یهود

مقدمه

امروزه مسئله مهاجرت یهودیان سراسر دنیا به فلسطین از منظرهای مختلف قابل تأمل و بررسی می باشد. مسئله مهاجرت یهودیان ایران به فلسطین، ریشه در سال های قبل از تشکیل سلطنت پهلوی دارد. با توجه به اینکه وضعیت یهودیان ایران در دوران پهلوی اول و دوم بهبود اساسی یافت، این دوران نقطه عطفی در مسئله مهاجرت یهودیان ایران

محققین در مواجهه شخص رضا شاه با یهود و دوره او تفاوت قائل هستند و همچنان نقاط مبهمی از این دو رویکرد را مطرح می کنند و بلاشک همگی نسبت به بهبود وضعیت یهود اذعان دارند و به دنبال آن پهلوی دوم را بیشتر می ستایند. اما اعدام نماینده یهودیان در مجلس با نظراتی که جای بررسی دقیق و عمیق دارد، شخص رضا شاه را نسبت به امیال و آمال یهودی کمی حساس نموده است

به فلسطین بوده است. مسئله روی کار آمدن رضاشاه در ایران، اصلاحات رضاشاهی، فعالیت های گروه ها و نهادهای مختلف یهودی در این دوران، سرنخ های اساسی و سرآغازی بودند برای احیای یهودیان ایران و شروع فعالیت های صهیونیست ها در ایران که به مدیریت برنامه های صهیونیستی در ایران کمک شایان توجهی کرده است. مسئله مهاجرت یهودیان ایران به فلسطین، حجم مهاجرت انجام شده و تأثیر آن در سیاست داخلی و خارجی سلطنت رضاشاه همواره از نقاط مبهم تاریخ ایران می باشد که تاکنون به آن پرداخته نشده است.

وضعیت سیاسی - اجتماعی و اقتصادی یهودیان ایران در زمان رضاخان، سیاست های دولت ایران

در قبال یهودیان، مهاجرت آنها از یک سو و از سویی دیگر، ارتباط دولت ایران با دول خارجی، در این بین قابل تأمل می باشد. در کنار آن، آغاز فعالیت های آژانس یهود در سطح بین الملل، برای اسکان یهودیان در سرزمین فلسطین و شدت فعالیت این آژانس در ایران و در مقابل سکوت رضایت آمیز دولت ایران از این روند و همچنین ارتباط پهلوی اول با دولت آلمان و پشتیبانی مالی و فکری دولت بریتانیا از مهاجرت یهودیان به ارض موعود (فلسطین) مانند: صدور اعلامیه بالفور، نفوذ و تأثیر انگلستان بر دولت ایران و لزوم بررسی نقش دول خارجی در مهاجرت یهودیان ایران به فلسطین را بیش از پیش نمایان می سازد. با توجه به تأثیر یهودیان در شکل گیری وقایع تاریخی صد سال اخیر مانند هولوکاست، ظهور اسرائیل و تأثیر آن در مناسبات بین المللی و سیاست خارجی کشورها، به خصوص کشورهای منطقه خاورمیانه، بررسی ریشه های تاریخی این قوم در ایران ضروری است. این پژوهش به بررسی تاریخیچه و نحوه شکل گیری مهاجرت یهودیان ایران به فلسطین، بررسی نقش دول خارجی در این مهاجرت، لایه های سیاسی و اقتصادی گروه های مختلف یهودی در ترغیب یهودیان ایران، مهاجرت و حتی اسکان و ساماندهی یهودیان دیگر کشورها در ایران می پردازد و به دنبال آن نقش رضاشاه را در تغییر اوضاع اجتماعی، سیاسی و اقتصادی یهودیان ایران و تأثیر آن در مهاجرت به فلسطین را بررسی می نماید. بنابراین مسئله اصلی در این پژوهش بررسی تاریخیچه

مهاجرت یهودیان ایران به فلسطین در زمان رضاشاه و تأثیر آن در سیاست خارجی و داخلی ایران می‌باشد. همچنین به نقش دول خارجی و گروه‌های مختلف یهودی در این رابطه پرداخته خواهد شد.

پیشینه پژوهش

مسئله مهاجرت یهودیان ایران در زمان رضاشاه، از جمله مسائلی است که تاکنون به صورت جامع و کامل بدان پرداخته نشده است. از جمله پژوهش‌هایی که به این موضوع پرداخته‌اند می‌توان به کتاب *ایران و مسئله فلسطین براساس اسناد وزارت امور خارجه* نوشته علی اکبر ولایتی، *اسناد مهاجرت یهودیان ایران به فلسطین (۱۳۳۰-۱۳۰۰ ه.ش)* نوشته مرضیه یزدانی و *دولت ایران و متخصصان مهاجر آلمانی (۱۳۱۹-۱۳۱۰ ه.ش)* نوشته رضا آذری شهرضایی اشاره نمود. در سراسر کتاب‌های فوق، اسنادی از یهودیان دوران پهلوی اول و دوم به چاپ رسیده و مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است. اما مسئله مهاجرت یهودیان در زمان رضاخان به طور ویژه بررسی نشده است.

سؤالات تحقیق

مسئله مهاجرت یهودیان ایران به فلسطین در قالب پنج پرسش کلیدی زیر خلاصه می‌شود:

۱. آیا مهاجرت یهودیان ایران در زمان رضاشاه به سرزمین فلسطین رخ داده است یا خیر؟
۲. اگر مهاجرت اتفاق افتاده، حجم مهاجرت انجام شده چقدر است؟
۳. جایگاه سیاسی، اجتماعی و اقتصادی یهودیان در ایران در زمان پهلوی اول چگونه بوده است؟
۴. نقش و تأثیر دول و نهادهای خارجی (آلمان، انگلستان، آژانس یهود) و هدف آنها از مهاجرت یهودیان ایران چه بوده است؟
۵. نگاه رضاشاه به یهودیان ایران چگونه بوده است؟

رضاشاه و حکومت پهلوی اول

در مورد نحوه انتخاب رضاخان نظریات گوناگونی وجود دارد؛ اما آنچه بر آن اتفاق نظر وجود دارد نقش محوری دولت انگلستان در روی کار آمدن رضاخان است. رضاخان فرد

انتخاب شده انگلستان برای انجام اصلاحات اساسی در ایران بود؛ اصلاحاتی که هم‌سو با تشکیل دولت یهودی در فلسطین بود.^۱

منابع تاریخی و سیاسی، بارون ادموند روچیلد را بنیانگذار نخستین حرکت عملی صهیونیسم شناخته‌اند. مورخان و نظریه پردازان صهیونیست نیز از او به عنوان «پیشوای سیاسی صهیونیسم» و یا «پدر ییشو» یاد کرده‌اند. به اعتقاد ما، ایران در استراتژی روچیلدها، جایگاه اساسی داشت و لذا می‌توان صعود سلطنت رضاخان را گامی از سوی صهیونیسم به منظور تأمین شرایط لازم برای تأسیس «تمدن یهود» در خاورمیانه ارزیابی کرد.^۲

اوضاع اقلیت‌های مذهبی، در زمان رضاشاه برخلاف علمایی که در این دوره در شرایط سختی قرار گرفته بودند بهبود یافت. اقلیت‌های مذهبی به عنوان ذمی‌های تحت حمایت شریعت، از تبعیض رسمی و خشونت گاه و بی‌گاه برخی اراذل و اوباش در دوره قاجار رنج می‌بردند؛ اکنون از امنیت و فرصت بیشتری برای پیشرفت اقتصادی برخوردار شده بودند. رؤیای رضاشاه برای ایرانی متکی به خود و قوی می‌طلبید تا وی تمامی قابلیت‌ها را در خدمت به کشور در اختیار گیرد. بنابراین، او با کشیدن اقلیت‌های مذهبی و زنان، به جریان اصلی حیات ملی، به تقلید از کشورهای توسعه یافته و تأکید بر تصویر ایران جدید، به عنوان مملکتی که اکنون کاملاً درگیر آرمان تجددطلبی بود، پرداخت.^۳ دوره حکومت رضاشاه در حقیقت دوره سلطه کامل امپریالیسم انگلیس بر ایران بود. کلیه تصمیم‌گیری‌های روابط خارجی و حتی بخش عمده سیاست داخلی کشور در چهار چوب سیاست‌گذاری دولت انگلیس تنظیم و اجرا می‌شد.^۴

دولت رضاخان از نظر سیاسی و دیپلماتیک نیز اجازه گسترش و توسعه روابط با دولت‌های رقیب انگلیس را نداشت؛ به طوری که در دو مورد به علل واهی روابط خود را با دولت‌های امریکا و فرانسه قطع کرد. روابط ایران با دولت‌های قدرتمند روسیه و آلمان در این دوره از ظرافت و

۱. محمد تقی تقی‌پور، *ایران و اسرائیل در دوران سلطنت پهلوی اول*، تهران، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، ۱۳۹۰، ج ۱، ص ۵۵-۵۴.

۲. محمد احمدی، *پژوهه صهیونیت: مجموعه مقالات*، تهران، مرکز مطالعات فلسطین، ۱۳۸۱، ج ۲، ص ۳۶۸-۳۶۷.

۳. تاریخ کمبریج، ترجمه تیمور قادری، تهران، مهتاب، ۱۳۸۸، ج ۷، ص ۴۰-۳۹.

۴. هوشنگ مهدوی، *سیاست خارجی ایران در دوران پهلوی ۱۳۵۷-۱۳۰۰*، تهران، پیکان، ۱۳۷۷، ص ۵۸-۵۷.

با توجه به تأثیر یهودیان در شکل‌گیری وقایع تاریخی صد سال اخیر مانند هولوکاست، ظهور اسرائیل و تأثیر آن در مناسبات بین‌المللی و سیاست خارجی کشورها، به خصوص کشورهای منطقه خاورمیانه، بررسی ریشه‌های تاریخی قوم یهود در ایران ضروری است

ویژگی خاصی برخوردار بود.^۱

شرکت‌های نفتی امریکایی نیز قبل از کودتا، به ویژه به دنبال اعلام «سیاست درهای باز»، تلاش جدی برای ورود به فعالیت‌های نفتی در ایران کرده و در تمام دوران کودتا این تلاش ادامه داشت. اگرچه به علت حضور سلطه‌گرانه انگلیس همواره در این جهت ناکام ماند.^۲ در مورد مسئله فلسطین، در سیاست خارجی ایران، در زمان رضاشاه، باید گفت از همین سال‌هاست که صهیونیسم به فکر ایجاد ارتباط با کشورهای از

جامعه مسلمانان افتاد. کشورهای که در پشت سر همسایگان فلسطین قرار داشتند و می‌توانستند در صورت نفوذ صهیونیسم در آنها به پایگاهی برای عملکرد عناصر اطلاعاتی-سیاسی صهیونیست مبدل شوند. این سیاست همان شیوه معروف دیوید بن گورین، نخست‌وزیر اسبق رژیم صهیونیستی بود که ایجاد مثلث ایران-ترکیه-اتیوپی را در پشت سر همسایگان خود، عامل ثبات فلسطین اشغالی می‌شمرد.^۳ نماینده ایران در فلسطین میرزا حبیب‌الله خان آل‌رضا یا عین‌الملک، انتخابی بود که از سوی مقامات وزارت امور خارجه صورت گرفت. البته این انتخاب بدان معنا نیست که تا پیش از این تاریخ ایران در فلسطین نماینده‌ای نداشته است. انگیزه انتخاب عین‌الملک در اتخاذ تصمیم درباره فلسطین در سمت نماینده ایران در فلسطین بر اساس اسناد موجود به دو بخش تقسیم می‌گردد: الف. تلاش برای ارتباط پیوسته با مرکز بهائیت در فلسطین و نزدیکی به رهبران این فرقه؛ ب. کسب سود مادی؛ در کنار آن اقدامات سودجویانه هویدا به زودی مسائل مهمی را در روابط خارجی ایران با منطقه خاورمیانه پدید آورد؛ به طوری که مقامات هر کشوری که او در آنجا به سر می‌برد، از رفتار وی آشکارا ابراز ناخشنودی می‌نمودند.^۴ اجرای سیاست مشارکت میان صهیونیست‌ها و فلسطینی‌ها و الغای نظام قیمومت که ظاهراً برخلاف نظر رسمی دولت انگلستان بود و توسل صهیونیست‌ها به اهرمی چون جامعه ملل سبب شد تا انگلستان قدری از سیاست حمایت یک‌جانبه خود

۱. حمید احمدی، ریشه‌های بحران در خاورمیانه، تهران، کیهان، ۱۳۷۷، ص ۶۶.

۲. منوچهر محمدی، مروری بر سیاست خارجی ایران در دوران پهلوی یا تصمیم‌گیری در نظام تحت سلطه، تهران، دادگستر، ۱۳۷۷، ص ۶۴.

۳. علی‌اکبر ولایتی، ایران و مسئله فلسطین بر اساس اسناد وزارت امور خارجه ۱۹۳۷-۱۸۹۷/م ۱۳۱۷-۱۳۱۵ (ق)، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۸، ص ۱۶۰.

۴. همان، ص ۱۰۶-۹۱.

دست بردارد. همزمان با این واقعه، خواسته یا ناخواسته تغییری در سیاست خارجی ایران نیز پدید آمد. محمدعلی فروغی، وزیر خارجه وقت که دست‌علاء را در مذاکره با امیر فیصل جهت میانجی‌گری بین اعراب و صهیونیست‌ها باز گذاشته بود، مستغنی شد و از سوی نخست‌وزیر سید باقر کاظمی مذهب‌الدوله به وزارت خارجه منصوب شد و تغییری در سیاست خارجی ایران ایجاد کرد. کاظمی با عزیمت به ژنو و ایراد نطقی در جامعه ملل از حقوق فلسطینی‌ها جانبداری نمود و بدین‌گونه چرخش آشکاری را در سیاست خارجی ایران سبب شد.^۱ موضع ایران بار دیگر در اواخر دوران زمامداری رضاشاه، یعنی در زمانی که وی سیاست نزدیکی به آلمان را در پی گرفت دچار تغییر شد و ایران مجدداً در جامعه ملل به دفاع از حقوق مردم فلسطین پرداخت که البته آن اقدام مقطعی نیز با واکنش مثبت جهان اسلام روبه‌رو شد.^۲ در کنار آن بر اساس برخی اسناد موضع‌گیری سیاست خارجه ایران بر گسترش حمایت از موج مهاجرت یهودیان به فلسطین حکایت دارند.^{۳ و ۴}

از منظر اعتقادی و مذهبی، یهودیان ایران نسبت به دین خود شناخت نسبتاً ضعیفی داشتند؛ زیرا از مراکز اصلی یهودیت در جهان جدا شده بودند و حاخام‌هایی که تعلیمات دینی لازم را دیده باشند نداشتند. مثلاً آنها حرز نماز (تیفلین) را نمی‌شناختند و عادت‌های دینیشان برای یهودیت حاخامی ناآشنا بود؛ عادت‌هایی چون زیارت قبر استر و مردخای (در همدان) و قبر دانیال (در شوش) و زیارت سایر شخصیت‌های توراتی که به گمان یهودیان ایرانی در ایران دفن شده‌اند.^۵ بنابراین به آسانی تحت تأثیر تبلیغات صهیونیستی و اندیشه‌های بازگشت به ارض موعود قرار می‌گرفتند و به تبع خودبانی تشکیل محافل یهودی در ایران می‌شدند. در کنار این مسئله، با توجه به درآمد نفتی قابل توجه ایران در آن سال‌ها و استفاده از آن جهت مصارف غیر ملی وضعیتی بحرانی در کشور گزارش شده است و همین وضعیت ناهنجار اقتصادی مهاجرت درونی و بیرونی را در ایران موجب شده بود که دستاویزی جهت نمایش وضعیت بد یهودیان ایران و ترغیب

۱. نامه مورخ ۱۲ رجب ۱۳۵۰ق، بایگانی اسناد وزارت امور خارجه، س ۱۳۱۳ش، کارتن ۶، دوسیه ۲.
۲. گزارش نمرة ۱۳۶۴، مورخ ۱۳۱۶/۸/۱۹ کنسولگری ایران در فلسطین، بایگانی اسناد وزارت امور خارجه، س ۱۳۱۶، کارتن ۱۲، دوسیه ۱۸/۵.
۳. گزارش ش ۸۲۰، مورخ ۱۳۱۷/۵/۱۹ کنسولگری ایران در فلسطین، بایگانی اسناد وزارت امور خارجه، بخش نمایندگی‌ها، کارتن ۲۴، دوسیه ۳۵۰.
۴. علی‌اکبر ولایتی، همان، ص ۱۵۸-۱۵۶.
۵. عبدالوهاب المسیری، *دایره‌المعارف یهود، یهودیت و صهیونیسم*، ترجمه مؤسسه فرهنگی مطالعات و پژوهش‌های تاریخ خاورمیانه، تهران، دبیرخانه کنفرانس بین‌المللی حمایت از انتفاضه فلسطین، ۱۳۸۳، ج ۴، ص ۲۸۳.

آنها برای مهاجرت به فلسطین بود.^۱

بنیادها، انجمن‌ها و سازمان‌های یهودی و صهیونیستی در ایران

تکاپوی سازمان‌ها و کانون‌های صهیونیستی در ایران در چهار محور خلاصه می‌شود؛ محور اول؛ شامل تحرکات تشکلی و انجمن‌هایی است که از سوی جامعه یهود ایران شکل گرفته بود. محور دوم؛ بهره‌برداری صهیونیسم از موقعیت بسیار ممتاز اجتماعی و اقتصادی یهودیان ایران بود. محور سوم؛ سازمان‌ها و مؤسساتی که از سوی مراکز و مجامع صهیونیستی خارج از کشور در ایران تأسیس شده بود و با پشتیبانی، حمایت و هدایت آن مراکز و مجامع فعالیت می‌کردند. محور چهارم؛ شامل حضور و فعالیت دولت اسراییل در ایران در عرصه‌های مختلف سیاسی، اطلاعاتی، اقتصادی و فرهنگی بود.^۲ که از مهمترین این سازمان‌ها و کانون‌ها می‌توان به این موارد اشاره کرد: ۱. کنیساها ۲. حبراها ۳. یهودیان در مجلس ۴. انجمن کلیمیان تهران ۵. صندوق ملی ۶. اتحادیه جهانی یهود ۷. آلیانس اسراییلی در ایران؛ مدارس آلیانس در تهران و سایر شهرستان‌ها نه تنها با یک برنامه‌ریزی حساب‌شده کار تعلیم و تربیت اطفال یهودی را ادامه می‌داد بلکه سعی داشتند تا با تحریک شور و احساسات جوانان یهودی آنان را تشجیع نموده، بدین وسیله به بسیاری از اهداف و خواسته‌های خود غیر مستقیم نایل شوند.^۳ ۸. انجمن صهیونیت؛ این انجمن در گردهمایی و ساماندهی یهودیان ایران با جمع‌آوری کمک‌های نقدی و ایجاد بستر جهت فعالیت‌های فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی نظیر برپایی گردهمایی و کنگره‌های مختلف، اقدام به تأسیس روزنامه، برگزاری برنامه‌های مختلف برای یهودیان در سطح شهرستان‌ها و در نهایت ترغیب، تشویق و اقناع جهت مهاجرت به فلسطین نقش داشت.^۴ ۹. آژانس یهود؛ برخی مدارک حاکی از آن است که آژانس یهود یک سال قبل از تأسیس اسراییل در ایران فعالیت داشته است. بنابراین، موجودیت آژانس یهود شعبه ایران به عنوان یک سازمان صهیونیستی غیر ایرانی به سال ۱۹۴۷ م/۱۳۲۶ برمی‌گردد.^۵ و در نهایت ۱۰. جنبش خلوتص ایران.

۱. محمدقلی مجد، رضاشاه و بریتانیا بر اساس اسناد وزارت خارجه/امریکا، ترجمه مصطفی امیری، تهران، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، ۱۳۸۹، ص ۲۲۰.

۲. محمد احمدی، همان، ص ۳۷۲.

۳. علی اکبر ولایتی، همان، ص ۲۸-۳۳.

۴. حبیب لوی، تاریخ یهود/ایران، بی‌نا، ۱۳۳۹، ص ۹۱۵-۹۱۲.

۵. محمد احمدی، همان، ص ۴۰۰.

به اعتقاد ما، ایران در استراتژی روچیلدها، جایگاه اساسی داشت و لذا می‌توان صعود سلطنت رضاخان را گامی از سوی صهیونیسم به منظور تأمین شرایط لازم برای تأسیس «تمدن یهود» در خاورمیانه ارزیابی کرد

وضعیت یهودیان در دوران پهلوی اول

از نظر اقتصادی طی سال‌های قبل از مشروطیت و حتی سال‌های چندی پس از آن، یهودیان ایران که از جمله اقلیت‌های مذهبی بودند، از توسل به کارهایی جز دوره‌گردی، پیله‌وری، بقچه‌کشی، زرگری، فعله‌گری، نخ‌تابی و مشاغلی در این حدود منع شده بودند. یهودیان حق نداشتند به

کالاهایی چون میوه و لبنیات دست بزنند، در نتیجه نمی‌توانستند در کار خرید و فروش آن وارد شوند.^۱ در دوره سلطنت دودمان پهلوی، یهودیان ایران نقش مؤثری در کار صراف‌ی داشتند و در تهران و شهرستان‌ها، عده قابل توجهی به این کار مشغول بودند.^۲ در مورد بهبود اوضاع یهودیان ایران در این زمان می‌توان به تخفیف مالیات و فعالیت یهودیان در زمینه بانکداری^۳ اشاره کرد.^۴ بنا به روایت تاریخ و اسناد، رضاشاه با یهودیان رابطه حسنه‌ای داشت؛ چنانچه بسیاری از یهودیان را در سمت‌هایی نظیر پزشک، مدرس دانشگاه، متخصص امور کشاورزی، چرم‌سازی و... استخدام کرده بود.^۵ در کنار این مسئله بسیاری از یهودیان کشورهای همسایه جهت مهاجرت به فلسطین به ایران می‌آمدند و از طریق ایران به اسراییل مهاجرت می‌کردند و در بسیاری از موارد هیچ‌کس نه تنها مانع آنها نشده، بلکه در برخی موارد اجازه اقامت موقت در ایران را نیز داشتند. احمد رامه از نویسندگان تاریخ یهود معتقد است رضاشاه، نه تنها یهودستیز نبوده بلکه نسبت به یهودیان نظر مساعدی نیز داشته است.^۶ در مقابل یهودیان نیز از رضاشاه حمایت می‌کردند؛ به طوری که «در مجلس مؤسسان که به منظور انقراض سلسله قاجار تشکیل شد، حییم^۷ با دادن رأی موافق، از سلطنت پهلوی پشتیبانی کرد و در رأس هیئتی از برجستگان جامعه یهودی تهران، برای عرض تبریک و اعلام وفاداری و تقدیم لوح

۱. هما سرشار، *یهودیان ایران در تاریخ معاصر*، امریکا، مرکز تاریخ شفاهی یهودیان ایرانی، ۱۹۹۶، ج ۱، ص ۲۰۸-۲۰۷.

۲. همان، ص ۱۹۷.

۳. «بررسی‌ها حکایت از این دارد که حتی قبل از تصویب قانون تأسیس بانک ملی ایران، یهودیان ایران برای برپا کردن بانک اقدامات وسیعی به عمل آورده بودند.»؛ هما سرشار، همان، ص ۱۹۹.

۴. هما سرشار، همان، ۱۹۹۹، ج ۳، ص ۹۰-۸۹.

۵. یکی از بهترین دلایل این ادعا پزشک مخصوص رضاشاه «دکتر کورت ایش نومان» است که نخست در برلین طبابت می‌کرد و بعداً به ایران مهاجرت کرده بود و یک آلمانی یهودی تبار بود؛ هما سرشار، همان، ص ۷۴.

۶. هما سرشار، همان، ص ۷۴-۷۱.

۷. نماینده یهودیان در مجلس شورای ملی که بعدها در دوره رضاشاه به اعدام محکوم می‌شود.

بنا به روایت تاریخ و اسناد، رضاشاه با یهودیان رابطه حسنه‌ای داشت؛ چنانچه بسیاری از یهودیان را در سمت‌هایی نظیر پزشک، مدرس دانشگاه، متخصص امور کشاورزی، چرم‌سازی و... استخدام کرده بود

سپاس به پیشگاه شاه جدید و مقتدر شرفیاب شد.^۱ رابطه رضاشاه با کانون‌های یهودی تا بدان جا بود که بسیاری از این کانون‌ها به مناسبت کودتای اسفند ۱۲۹۹ ش و روی کار آمدن رضاشاه بر مسند قدرت این روز را جشن می‌گرفتند و به آذین‌بندی خیابان‌ها

می‌پرداختند و منابع یهودی از این دوران به عنوان عصر طلایی یاد کرده‌اند.^۲ این رابطه تا آنجا حسنه بود که بعد از مهاجرت به فلسطین نیز مورد مرحمت سیاسی و اقتصادی شاه قرار می‌گرفتند.^۳

... یکی از موضوعات شگفت‌انگیز در این دوران، ارتباط نمایندگی ایران در فلسطین با تشکل‌ها، سازمان‌ها و گروه‌های صهیونی مستقر در فلسطین است. با اینکه هنوز دولت صهیونیستی اعلام موجودیت نکرده بود، ایران با آژانس یهود و دیگر سازمان‌های یهودی ارتباط و همکاری و حتی داد و ستد داشت. خرید برخی اقلام و محصولات مورد نیاز از صهیونیست‌ها و تشکل‌های صهیونیستی مقیم فلسطین از آن جمله است. تبادل اطلاعات در زمینه‌های مختلف، از جمله زراعی و کشاورزی، بخش دیگر این ارتباط است.^۴

رژیم پهلوی از همان ابتدا حساسیت ویژه‌ای نسبت به موضوع فلسطین اشغالی و یهودیان داشت و تا سرحد توان می‌کوشید تا به هیچ‌وجه سخنی در باب مظلومیت مردم فلسطین و ظلم و ستم یهودیان صهیونیست، نسبت به اعراب مسلمان و فلسطینی‌ها در

۱. هما سرشار، همان، ص ۵۳.

۲. محمد احمدی، همان، ص ۳۷۲-۳۶۸.

۳. در سند شماره (۷۶) شاهد درخواست کمک مالی یهودیان مستقر در فلسطین برای استخدام یک استاد زبان فارسی جهت تدریس درس زبان فارسی در دانشگاهی در اسرائیل و همچنین مساعدت مالی شاه جهت تعمیر مقبره استر و مردخای و حضرت دانیال (ع) هستیم. مرضیه یزدانی، اسناد مهاجرت یهودیان ایران به فلسطین (۱۳۳۰-۱۳۰۰ م)، تهران، سازمان اسناد ملی ایران، ۱۳۷۴، ص ۶۲.

۴. محمد تقی تقی‌پور، همان، ص ۱۸۶-۱۸۵.

۵. مئیر عزری نویسنده یهودی در مورد فعالیت‌های یهودیان در جهت تأسیس نهادها و مراکز یهودی در جهت افزایش و سهولت امر مهاجرت به ذکر خاطرات خود در این زمینه می‌پردازد. وی به فعالیت‌های خانواده‌های یهودی در این باره اشاره می‌کند و می‌نویسد: «پدرم در بازگشت از این سفر [اسرائیل] با همکاری مردم، جنبش صهیونیستی را در اصفهان بنیاد نهاد. پدرم برای نخستین بار سازمان کرن کایمت را در اصفهان بنیان نهاد و «صندوقچه آبی» زینت‌بخش همه کنیساها، دبستان‌ها، دبیرستان‌ها، آموزشگاه‌ها و دکان‌ها شد. نامه‌نگاری‌های وی با منجم اوسیشکین، اسحاق بن صوری و موشه شارت (شرتوک)، گویای پیوند تنیده میان آنان بود.» مئیر عزری، یادنامه، ابراهام حاخامی (برگردان به فارسی)، اورشلیم، ۲۰۰۰، ج ۲، ص ۲۰.

مطبوعات به میان نیاید. حساسیت رژیم رضاخانی نسبت به این موضوع تا آن حد بود که عبدالحسین تیمورتاش، وزیر مقتدر دربار پهلوی در ماجرا دخالت می نمود و نظمیه را مأمور تذکر دادن و جلوگیری از انتشار این جراید می کند.^۱ در کنار آن یهودیان، آزادانه به انتشار و چاپ مطبوعات، نشریات و... دست می زدند به طوری که «قریب ده سال پس از انقلاب مشروطه، یهودیان ایران نخستین روزنامه خود را به نام *شالم* در تهران منتشر ساختند...».^۲ همچنین «در سال ۱۳۰۴... و در مبارزات و فعالیت های انتخاباتی آن زمان، دو روزنامه همزمان با هم منتشر می شد: یکی به نام *حئیم* برای طرفداری از شموئل یحزقل *حئیم* و دیگری به نام *گئولا* به طرفداری از شادروان لقمان نهواری. این روزنامه توسط طرفداران دکتر نهواری اداره و پخش می شد که فعال ترین اشخاص آن دوره سلیمان و خان بابا یودعیم بودند.»^۳ چاپ و توزیع نشریه ای یهودی به نام *بدان* در خاک *اسرائیل* چه می گذرد در جهت فعالیت های تبلیغی برای مهاجرت یهودیان به فلسطین بود.^۴ و نشریه *عالم یهود* دیگر نشریه یهودی این دوره بود.^۵ با وجود کاهش فعالیت های مطبوعات و به رغم خفقان سیاسی و مطبوعاتی در سطح جامعه سیاسی ایران، انجمن ها و نهادهای یهودی آزادانه به فعالیت های رسانه ای و اجتماعی می پرداختند و جهت بهبود اوضاع یهود ایران و مهاجرت آنها به فلسطین اقدام می کردند. در بسیاری از آثار مکتوب یهودیان، رضاشاه را رضاشاه کبیر و در مقام کوروش کبیر معرفی کرده اند. بنابراین، دوران رضاشاه عصر طلایی جامعه یهودیان ایران بود.^۶

مهاجرت یهودیان

مهاجرت یهودیان در ایران به چهار صورت رخ داد: نخست، مهاجرت یهودیان تهران به فلسطین؛ دوم، مهاجرت یهودیان شهرستان ها به تهران و سازماندهی آنها جهت مهاجرت به ارض موعود؛ سوم، مهاجرت یهودیان کشورهای مجاور ایران مانند قفقاز، عشق آباد، عراق، لهستان و... به ایران و اسکان و سازماندهی آنها جهت مهاجرت به

۱. اسنادی از مطبوعات و احزاب دوره رضاشاه، سند ش ۳۶، ۷۵.

۲. دفتر پژوهش های کیهان، نیمه پنهان ۲۴؛ *روایت سانسور: یادداشت های یک خبرنگار درباره سانسور و ممیزی در عصر پهلوی*، تهران، کیهان، ۱۳۸۵، ص ۴۳-۴۱.

۳. هما سرشار، همان، ۱۹۹۶، ج ۱، ص ۳۲.

۴. همان، ص ۱۲۰.

۵. مئیر عزری، همان، ج ۱، ص ۲۶.

۶. هومن سرشار، *فرزندان استر: مجموعه مقالات درباره تاریخ و زندگی یهودیان در ایران*، ترجمه مهرناز نصریه، تهران، کارنگ، ۱۳۸۳، ص ۲۴۰-۲۳۹.

۷. حبیب لوی، همان، ص ۹۶۴-۹۶۱.

اورشلیم؛ چهارم، مهاجرت یهودیان متخصص آلمانی به ایران و به کارگیری آنها در مناصب مختلف اجرایی و مدیریتی مانند استاد دانشگاه، رئیس بیمارستان، حتی پزشک رضاشاه.

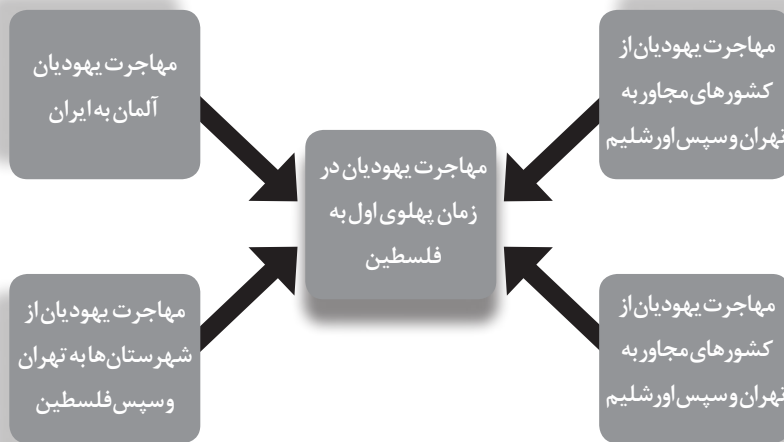
بر اساس اسناد به جای مانده در سال‌های ۱۳۰۰ به بعد، مهاجرت یهودیان ایران به فلسطین قبل از آغاز سلطنت رضاشاه صورت گرفته است.^۱ اما در مورد این مسئله که آیا مهاجرت یهودیان ایران در زمان رضاشاه رخ داده است هیچ گونه تردیدی نیست؛ به طوری که در بسیاری از اسناد به دست آمده در زمان رضاشاه، به امر مهاجرت یهودیان ایران به فلسطین اشاره شده است و حتی حکایت از وجود دستی پنهان برای فراهم کردن شرایط اسکان و صدور روادید و در نهایت اعزام بسیاری از یهودیان غیر ایرانی به فلسطین از طریق ایران می‌کند. این مسئله تا آنجا قابل تأمل است که برای مهاجرت اتباع دیگر کشورها، برخی از یهودیان ایران اقدام به قاچاق انسان و اعزام آنها به فلسطین می‌نمایند. سیزده یهودی بدون رعایت قانون و ضوابط از طریق هرات افغانستان، وارد ایران می‌شوند و پس از چند نامه‌نگاری و مخالفت دولت ایران از طریق انگلستان به آنها اجازه داده می‌شود که برای مهاجرت به فلسطین در ایران بمانند.^۲ به طور کلی در آن زمان ایران به عنوان کانال انتقالی برای مهاجرت یهودیان به فلسطین تبدیل شده بود. رضاشاه نیز با مهاجرت یهودیان به فلسطین موافق بود و از هیچ کوششی دریغ نمی‌کرد. اما علمای اسلام ساکت ننشستند؛ آقای شیخ عبدالله افندی مجتهد رئیس جمعیت هدایت اسلامی، درباره مهاجرت یهودیان به فلسطین به شاه ایران اعتراض کردند و خواستار ممانعت از ظلم به اعراب فلسطین از طرف شاه شدند.^۳ و وقتی علما از شاه درخواست کمک در خصوص توجه به وضعیت مسلمانان فلسطین می‌کنند و خواستار چاپ اعتراضات در جراید می‌شوند، رضاشاه با انتشار آنها مخالفت می‌کند.^۴ در مقابل، سوءاستفاده و مظلوم‌نمایی یهودیان تا جایی است که آنان دوران رضاشاه را که از نظر بهبود اوضاع اجتماعی و سیاسی خود در ایران در حد کوروش کبیر می‌دانند، زیر سؤال می‌برند تا عواطف یهودیان ایران و جهان را علیه دولت ایران تحریک و یهودیان را به امر

۱. گزارش نمره ۳۱۶، مورخ ۱۷ صفر ۱۳۴۱ ق/ ۱۹۲۲ م، بایگانی اسناد وزارت امور خارجه، سال ۱۳۰۱ ش، کارتن ۱۶، دوسیه ۴۴، سند ش (۱۷) به نقل از علی اکبر ولایتی، همان، ص ۹۷.

۲. مرضیه یزدانی، همان، ص ۲۷-۲۱.

۳. همان، ص ۲۹.

۴. یکی از علمای بنام در کنار حضرت آیت الله آقای حاج شیخ عبدالکریم متنی را برای اعتراض به روند مهاجرت به فلسطین و اعتراض ایرانیان به اوضاع فلسطین برای انتشار در جراید برای رضاشاه می‌فرستند، اما رضاشاه با انتشار آن مخالفت می‌نماید. «انتشار تلگراف راجع به مسلمین فلسطین در جراید مقتضی نیست.»؛ مرضیه یزدانی، همان، ص ۳۱.

مهاجرت ترغیب و تشویق نمایند و از طرفی مساعدت مالی سایر یهودیان در این زمینه را جلب کنند. در واقع دست به نوعی آنتی سمیتیزم، یهودستیزی و مظلوم‌نمایی می‌زنند تا بدان جا که موجب ناراحتی مسئولین را فراهم می‌آورد؛^۱ و از دولت درخواست جلوگیری از مهاجرت یهودیان ایران به فلسطین را می‌کنند.^۲

از بعدی دیگر، مهاجرت نه تنها از طریق یهودیان ایرانی و غیر ایرانی به فلسطین صورت گرفته است بلکه مهاجرت توسط تعداد زیادی از یهودی‌های متخصص آلمانی به ایران نیز انجام شده است. اسناد زیادی در مورد مهاجرت عده‌ای از یهودیان آلمان بعد از جنگ جهانی به ایران برای انجام فعالیت‌های علمی و صنعتی موجود است. اسناد گردآمده از سویی، نشانگر تلاش متخصصان یهودی آلمان، برای مهاجرت از آلمان هیتلری و اسکان در ایران است و از سویی دیگر، بیانگر کوشش سیاستمدارانی مانند تقی‌زاده، حسنعلی غفاری و فتح‌الله پاکروان، برای جذب این متخصصان به ایران است.

عزیزالله نعیم،^۳ یک طرح اقتصادی و یک بولتن خبری ارسال داشت که در طی آن، فعالیت‌های آژانس یهود در نقاط مختلف جهان تشریح شده بود. در این تقاضا، او نخست پیشنهاد می‌کند که با حمایت مالی انجمن‌های یهودی، متخصصین کشاورزی و زارعین یهودی اروپای شرقی را به ایران بفرستد تا به پیشرفت کشاورزی علمی با

۱. همان، ص ۳۶-۳۷.

۲. همان، ص ۳۸-۳۹.

۳. این طرح به امضای عزیزالله نعیم است و یک ایرانی یهودی بوده که در پاریس اقامت داشت. وی همچنین «رئیس کل تشکیلات صهیونیست تهران» و نیز مؤسس روزنامه‌ای به نام هگتولا است که ارگان صهیونیست‌های ایران بوده است.

احمد رامه از نویسندگان تاریخ یهود معتقد است رضا شاه، نه تنها یهودستیز نبوده بلکه نسبت به یهودیان نظر مساعدی نیز داشته است

توجه به برنامه‌های اقتصادی ایران کمک کند. در قبال آن او تقاضای امتیازات حقوق گمرکی از ماشین‌آلات و ادوات کشاورزی آنها، انتقال رایگان ماشین‌آلات توسط دولت ایران به نقاطی که کشاورزان باید سکونت کنند، اعطای بذر و کود مجانی در سال اول به کشاورزان و

دادن ویزای مجانی به افرادی که قصد توطن در ایران دارند را دارد؛ امتیازاتی که دولت وقت حتی برای شهروندان خودش در نظر نمی‌گرفت. وی همچنین تأکید می‌کرد که مجلس شورای ملی باید قوانینی جهت تضمین تعهدات دولت به تصویب برساند. در خاتمه وی تحت عنوان «فوایدی» که اجرای پیشنهاد او برای دولت ایران دارد، تصویری خیال‌پردازانه از یک اقتصاد شکوفا‌ارایه می‌دهد. از دیگر پیشنهادها، پیشنهاد تأسیس دانشگاه در ایران بود و تعهد شد که کادر هیئت علمی آن را مهاجران متخصص آلمانی تأمین کند. رئیس‌الوزرا در سند دیگری استخدام آنها را مقرون به صرفه و صلاح می‌داند... ولی در جواب محمود جم که سیاهه‌ای از اسامی پزشکان و داروسازان و دندان‌پزشکان را جهت استخدام فرستاده بود، ابتدا می‌گوید: «از صحنه مملکتی سؤال شود.» و در انتها اظهار می‌کند که «دواساز کلیمی به اندازه کافی در ایران موجود است و صلاح نیست از خارجه بیاوریم...». به نظر می‌رسد که دولت‌مردان ایران در سال‌های ۱۳۱۲ تا ۱۳۱۴ سیاست منسجم و همگونی نسبت به این واقعه نداشتند و به همین دلیل نمی‌توانستند تصمیم‌گیری درستی در مقابل آن داشته باشند. به عنوان نتیجه باید گفت به طور کلی، نوعی تردید و تعلل در تصمیم‌گیری نسبت به این واقعه بین‌المللی در ابتدا وجود داشته و به مرور بعد از مکاتبات زیادی که نمایندگی‌های سیاسی با دولت وقت نموده‌اند، تصمیمی مشخص درباره آن گرفته شد و آن زمانی بود که فرصت‌های مناسب از دست رفته بود. اطلاعات چندانی از تعداد این متخصصین مهاجر در ایران در دست نیست. اینکه جذب این متخصصین به عنوان اولین تجربه تا چه حدی در توسعه اقتصادی ایران مؤثر بوده، یا اگر ایران از یک سیاست منسجم درباره توسعه اقتصادی برخوردار بود و می‌توانست استفاده بیشتری از این فرصت بکند، پیامدهای سیاسی، اقتصادی آن چه بود، سؤالاتی است که برای پاسخ دادن به آن احتیاج به اطلاعات بیشتری است؛^۱ و شاید نتیجه این باشد که اساساً ایران پلی برای مهاجرت است و نه هدفی برای اسکان.

۱. رضا آذری شهرضایی، دولت ایران و متخصصان مهاجر آلمانی (۱۳۱۹-۱۳۱۰ ه.ش)، تهران، سازمان اسناد ملی ایران، ۱۳۷۴، ص ۲۶-۱۹.

مشکلات اجتماعی ناشی از مهاجرت یهودیان

مهاجرت یهودیان ایران و کشورهای همسایه از طریق ایران، باعث ایجاد مشکلات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در ایران گردید. از آن جمله، می‌توان به بروز مشکلات اجتماعی مانند بزهکاری‌های اجتماعی در ساختار جامعه، قاچاق کالا، مواد مخدر و انسان توسط یهودیان اشاره کرد.^۱ مهاجرت به دنبال خود مسئله کم شدن تعداد نفوس و جمعیت ایران را در پی داشت و باعث بروز اعتراضات برخی مسئولین برای منع آن شد.^۲ ایجاد اختلال در چرخه اقتصادی ایران از دیگر نتایج مهاجرت بود. در اجرای سیاست خرید زمین، اگرچه حمایت همه‌جانبه‌ای از سوی ثروتمندان صهیونیست چون روچیلدها صورت می‌گرفت، اسناد وزارت امور خارجه ایران بر این نکته تصریح دارند که در آن دوران گروه‌هایی از یهودیان به کسوت بازرگانان درآمد و به جمع‌آوری پوندهای انگلیسی موجود در ایران و عراق می‌پرداختند و در قبال خرید لیره استرلینگ، روپیه هندی می‌پرداختند.^۳ این اقدام ایشان یعنی تعویض ارز معتبر اروپایی با اسکناس‌های روپیه بدون پشتوانه هندی به صورت قاچاق ضمن آنکه لطمات جبران‌ناپذیری را به ساختار اقتصادی ایران و عراق وارد ساخت، سبب شد تا منافع مادی لازم برای تقویت موقعیت اقتصادی و مالی یهودیان در فلسطین اشغالی تأمین گردد. اثر دیگر حاصل از این اقدام این بود که کمبود ارز معتبری چون لیره استرلینگ در این مناطق به موازات افزایش نرخ برابری آن، خواه و ناخواه سبب کاهش قیمت این گونه اراضی نیز می‌گردید.^۴ به دنبال آن، سیل مهاجرینی که اموال خود را به فروش رسانده و دارایی خویش را پس از تبدیل ریال به طلا و ارز برای انتقال آماده می‌کردند، به زودی به یکی از مشکلات سیاسی-اجتماعی ایران مبدل شد.^۵

فعالیت‌های یهودیان برای سهولت امر مهاجرت به فلسطین

برنامه‌ریزان امر مهاجرت برای سهولت جریان مهاجرت در کشورهای مختلف از برنامه‌های خاصی استفاده کردند. ایران نیز از این امر بی‌نصیب نبود. لذا نهادها، مراکز

۱. رک: مرضیه یزدانی، همان.

۲. همان، ص ۱۴.

۳. راپرت احمد نام به سر کنسولگری ایران در بغداد، بایگانی اسناد وزارت امور خارجه، س ۱۳۳۹ ق، کارتن ۱۴، دوسیه ۳۵، سند ش ۱۳.

۴. علی اکبر ولایتی، همان، ص ۷۳-۷۱.

۵. گزارش نمره ۳۰۱، مورخ ۵ عقرب ۱۳۰۱ ش، بایگانی اسناد وزارت امور خارجه، سال ۱۳۰۲ ش، کارتن ۵۳، دوسیه ۳۹؛ علی اکبر ولایتی، همان، ص ۱۱۷-۱۱۶.

یهودی و صهیونیستی فعال در ایران، با توجه به بافت فرهنگی و امکانات موجود در این زمینه اقدام به برنامه‌ریزی کردند. پاره‌ای از این اقدامات بدین شرح است:

۱. آموزش یهودیان جهت اسکان و گروه‌پذیری در فلسطین هم از نظر آموزش زبان عبری و هم زندگی در گتو؛

۲. انتشار نشریات تبلیغی جهت ترغیب یهودیان به امر مهاجرت و در کنار آن آموزش زبان عبری، برپایی نمایش‌ها، رقص‌ها و آوازها، گردش‌های گروهی و سخنرانی‌ها؛^۱

۳. آموزش خاص کودکان مطابق با برنامه‌های صهیونیسم؛^۲

۴. تشکیل صندوق ملی یهودیان در کشور؛^۳

۵. تأسیس مجالس و محافل خانگی جهت ترغیب و تبلیغ به مهاجرت و همگرایی جامعه یهود؛

۶. ایجاد اختلاف بین مسلمانان و یهودیان به منظور تحریک یهودیان به مهاجرت به فلسطین در ایران.

نیز ظاهراً طرح‌ریزی‌هایی انجام شده که با دامن زدن به اختلافات موجود اسباب درگیری و نزاع میان یهودیان و مسلمانان را فراهم سازد و بدین وسیله بر دامنه مهاجرت ایرانیان یهودی بیفزاید. مطالعه و بررسی پاره‌ای از اسناد موجود نمایانگر چنین تلاشی است؛ حرکتی که بیگانگان نیز از آن به وضوح حمایت کرده‌اند. به هر ترتیب، از مطالعه مدارک باقیمانده از این سال‌ها برمی‌آید که دست‌هایی در کار بوده تا با دامن زدن به جو ناامنی علیه اقلیت یهود ایرانی آنها را وادار سازد که سرزمین اجدادی خود را ترک کرده، راهی دیار فلسطین گردند. تقریباً از همین دوران تا پایان جنگ جهانی اول صهیونیست‌ها کوشیدند به شیوه‌های مختلف این تحرکات و احساسات ضد یهود را در سراسر جهان تشدید نمایند و بدین وسیله زمینه لازم را برای همبستگی فرق و دسته‌های پراکنده یهود پدید آورند.^۴ دیوید هرست در کتاب تفنگ و شاخه زیتون نمونه‌ای از بمب‌گذاری یهودیان در کنیسه‌های بغداد برای ایجاد ناامنی را ذکر می‌کند که جای تأمل دارد.

۱. مئیر عزری، همان، ج ۱، ص ۲۶.

۲. مرضیه یزدانی، همان، ص ۳۳-۳۲.

۳. مئیر عزری درباره جنبش‌های یهودی صهیونیستی برای ساماندهی امور یهودیان ایران جهت مهاجرت به فلسطین پرده از فعالیت‌های یهودیان ایران برمی‌دارد و از تأسیس صندوق ملی اسرائیل (کرن کایمت) سخن می‌گوید. (مئیر عزری، همان، ص ۲۵).

۴. علی‌اکبر ولایتی، همان، ص ۴۸-۴۶.

علت مهاجرت یهودیان ایران به فلسطین

بنابر اسناد و مدارک تاریخی عنوان شده، تبلیغات وسیع آژانس یهود جهت ترغیب، تشویق و اقناع یهودیان به مهاجرت از جمله دلایل مهاجرت یهودیان بود. برخی مدارک حاکی از آن است که آژانس یهود یک سال قبل از تأسیس اسراییل در ایران فعالیت داشته است.^۱ بنابر این، موجودیت آژانس یهود شعبه ایران به عنوان یک سازمان صهیونیستی غیر ایرانی به سال ۱۹۴۷ م/ ۱۳۲۶ برمی گردد. آژانس یهود با آگاهی و موافقت دستگاه حاکم شاهنشاهی، بدون هیچ محدودیت و مانعی در تمامی مناطق یهودی نشین ایران به فعالیت مشغول بود. این آژانس فقط خود به طور مستقل در زمینه جلب و جمع آوری یهودیان ایران و برخی کشورهای هم جوار از طریق نفوذی که این تشکیلات در بسیاری از کانون ها و انجمن های یهودی یا صهیونیستی داخل کشور داشت از تمامی آنها به عنوان وسیله و ابزار در مسیر مقاصد خود بهره برداری می کرد؛ به گونه ای که بیشتر کانون ها و مؤسسات مزبور، تعقیب و اجرای برنامه ها و اهداف آژانس یهود را جزء دستور کار و فعالیت خود تلقی می کردند و از این زاویه ارتباط تشکیلاتی مستمری با آژانس یهود داشتند. اسناد و مدارک به جامانده از آن دوران نشان می دهد که حتی سال ها قبل از حضور علنی و رسمی این سازمان صهیونیستی، کانون ها و عناصری، مأموریت آژانس یهود را در ایران به عهده داشته و مقاصد آن را در این کشور تعقیب می کرده اند. سندی که تاریخ آن به سیزده سال قبل از تشکیل رژیم صهیونیستی برمی گردد نشان می دهد که سازمان ها و عناصری برای جذب و انتقال یهودی های ایران به فلسطین تلاش و اقدام می کردند.^۲ در ادامه، دیگر دلایل عبارت اند از: فقر عمومی و نبود کار در ایران برای یهودیان؛^۳ وضعیت نامناسب سیاسی و اجتماعی یهودیان؛ فعالیت های انجمن ها، مراکز و محافل یهودی در زمینه تبلیغ، ترغیب و اقناع به مهاجرت؛ ایجاد امواج تبلیغاتی و مذهبی در خصوص بازگشت به ارض موعود در سطح جهان - از آن جمله تأثیرات اعلامیه بالفور و انتشار این اعلامیه به دلیل وعده های پنهانی دولت مردان انگلیسی، که بیش از آنکه مخالفت جهانی را به دنبال داشته باشد با حسن استقبال اقلیت های پراکنده یهودی مواجه شد و یهودیان ایران از این قاعده مستثنی نبودند. به طوری که به برگزاری جلسه در کنیسه ها و نامه تشکر آمیز به هم مسلمانان خود در

۱. برخی دیگر فعالیت آن را در ایران سیزده سال قبل از تشکیل اسراییل می دانند.

۲. محمد احمدی، همان، ص ۴۰۰.

۳. مرصیه یزدانی، همان، ص ۱۴.

رابطه رضاشاه با کانون‌های
یهودی تا بدان‌جا بود که
بسیاری از این کانون‌ها به
مناسبت کودتای اسفند ۱۲۹۹ش
و روی کار آمدن رضاشاه بر
مسند قدرت این روز را جشن
می‌گرفتند و به آذین‌بندی
خیابان‌ها می‌پرداختند و منابع
یهودی از این دوران به عنوان
عصر طلایی یاد کرده‌اند

سن پترزبورگ مخابره کردند؛^۱ ایجاد چهره مظلوم و
ستم‌دیده از یهودیان، تبلیغات وسیع جهت مبارزه
با یهودستیزی و ایجاد موطن مستقل یهودی؛ تمایل
به پیشرفت و دستیابی به موقعیت بهتر اقتصادی و
اجتماعی در ارض موعود؛ جست‌وجو برای شناخت
سرزمین‌های ناشناخته و ماجراجویی؛ ایجاد حس
شدید مذهبی نسبت به آرمان صهیون و بازگشت
به ارض موعود. بنا به روایت یهودیان «مهمترین
دلیل این مهاجرت، فشارها و نابسامانی‌های موجود
در شهرهای ایران و از طرف دیگر، اعتقاد آنان به
سرنوشت یهود و یهودیت و ایمان و اعتقاد راسخ به صیون [!!!] بود.»^۲

موضع‌گیری‌های خاص نسبت به قضیه مهاجرت یهودیان از ایران به فلسطین

در خصوص مسئله مهاجرت یهودیان ایران در زمان پهلوی اول، موضع‌گیری‌های
مختلف از سوی گروه‌های گوناگون داخلی و خارجی اتخاذ شد. این موضع‌گیری‌ها به
طور کلی به سه دسته عمده تقسیم می‌گردد:

۱. موضع مسئولین دولتی ایران در قبال مهاجرت یهودیان به فلسطین؛ برخی
مسئولین با مهاجرت یهودیان به فلسطین مخالف بودند. دلیل مخالفت آنها از یک سو
وضعیت نامناسب اقتصادی، اجتماعی و بهداشتی مراکز مهاجرنشین فلسطین بود. با
توجه به اسناد و مدارک، بسیاری از یهودیان بعد از رفتن به فلسطین در وضعیت نامناسب
اقتصادی، بهداشتی و اجتماعی قرار گرفتند؛ به طوری که در بسیاری از موارد مسئولین
امر خواهان بازگشت یهودیان به ایران و جلوگیری از مهاجرت آنها به فلسطین شدند.^۳
و از سوی دیگر کمبود تعداد نفوس و جمعیت ایران که قبلاً در مورد آن صحبت شد.

۲. موضع‌گیری علمای جهان اسلام نسبت به قضیه مهاجرت یهودیان به فلسطین؛
بسیاری از علمای جهان اسلام و علمای شیعه در ایران شکایات خود را مبنی بر جلوگیری
از مهاجرت یهودیان به فلسطین اعلام داشتند و خواهان پی‌گیری امر توسط مسلمانان
و سایر علما شدند. سید محمد بهبهانی، آقا محمد حسین آل کاشف‌الغطاء، هبه‌الدین

۱. علی‌اکبر ولایتی، همان، ص ۵۷-۵۵.

۲. هما سرشار، همان، ج ۳، ص ۱۶۴-۱۶۳.

۳. مرضیه یزدانی، همان، ص ۵-۴.

شهرستانی، سید محمد مهدی صدر، سید محمد مهدی اصفهانی، سید محمد مهدی خراسانی و... از جمله افرادی بودند که در این زمینه به نوشتن نامه به رضاشاه و سفارت انگلستان اقدام کردند و خواهان جلوگیری از غصب بلاد مسلمین شدند.^۱

۳. موضع دول خارجی نسبت به قضیه مهاجرت یهودیان از ایران؛ در آلمان با ظهور و روی کار آمدن هیتلر در ۱۹۳۳ عاملین و ستون پنجم وی در کلیه جهان علیه یهودیان تبلیغاتی را شروع نمودند.^۲ در تبلیغات ضد یهودی آلمان در ایران نشان از حمایت آلمان از مهاجرت بوده است. برنامه‌های رادیو برلین یکی از این حمایت‌ها به شمار می‌آید. هم‌سو با آن دولت انگلستان به عنوان قیم فلسطین از مهاجرت یهودیان سراسر جهان به فلسطین حمایت کرد و ایران نیز اقدام به صدور اعلامیه‌های مختلف کرد^۳ و به صدور مجوز اسکان یهودیان از کشورهای همسایه به ایران پرداخت؛^۴ و به عنوان قیم فلسطین و هم‌دست سرادموند روچیلد، اقدامات پشت پرده‌ای در راستای زمینه‌سازی برای سهولت امر مهاجرت یهودیان جهان به فلسطین انجام می‌داد. اعلامیه بالفور مهر تأیید این ادعا می‌باشد. نقش دول خارجی به خصوص انگلستان در ایجاد اختلاف و نزاع بین مسلمانان و یهودیان و ایجاد زمینه احساس ناامنی در بین یهودیان برای تشویق به مهاجرت از یک طرف و از طرف دیگر حمایت امریکا و شوروی در توطئه علیه یهودیان ایران در همین راستا نشانی دیگر از حمایت همه‌جانبه دول خارجی از مهاجرت یهودیان به فلسطین بود.^۵

آمار یهودیان ایران

با توجه به عدم اطلاعات مناسب در مورد آمار جمعیت ایران، یهودیان و همچنین آمار مهاجرت یهودیان در مرکز آمار ایران و منابع تاریخی، ناگزیر به ارایه آمارهای موثق و غیر موثق شده‌ایم؛ در این قسمت اکثر آمارهای ارایه‌شده در منابع مختلف آورده

۱. همان، ص ۳۰-۲۹.

۲. حبیب لوی، همان، ص ۹۷۱-۹۶۹.

۳. در یکی از این اعلامیه‌ها جملاتی این چنین به چشم می‌خورد: «آیا شما هم می‌توانید به دیگر یهودیان بییونید و وطن یهودیان را در فلسطین به پادارید؟... فراموش نکنید که پیروزی متفقین معنای دیگری جز پیروزی قوم یهود در بازگشت به [کوه] صهیون ندارد...» علی اکبر ولایتی، همان، ص ۵۸-۵۷.

۴. در اسناد جهت صدور مجوز اسکان یهودیان فراری از کشورهای همسایه به ایران جهت سهولت امر مهاجرت به فلسطین به نقش انگلستان اشاره شده است: «...این اشخاص تابعیت ایرانیه خود را نتوانست [ه] حاضر نمایند ولی از انگلیس ها اجازه گرفته‌اند [به] فلسطین بروند. اینجانب هم با مهاجرت آنها موافقت دارم...» (مرضیه یزدانی، همان، ص ۲۷).

۵. علی اکبر ولایتی، همان، ص ۱۱۶-۱۱۲.

رژیم پهلوی از همان ابتدا حساسیت ویژه‌ای نسبت به موضوع فلسطین اشغالی و یهودیان داشت و تا سرحد توان می‌کوشید تا به هیچ وجه سخنی در باب مظلومیت مردم فلسطین و ظلم و ستم یهودیان صهیونیست، نسبت به اعراب مسلمان و فلسطینی‌ها در مطبوعات به میان نیاید

شده است. تا حوالی ۱۹۴۳، کل جمعیت ایران ۱۵ میلیون نفر تخمین زده می‌شد. در خلال نخستین سال‌های جنگ جهانی دوم، رشد سالانه جمعیت ۱۰۰ هزار نفر بود اما مع‌الوصف با آغاز سال ۱۹۴۴، که جنگ جهانی نیز تقریباً رو به اتمام بود، نرخ رشد سالانه جمعیت به ۳۰۰ هزار نفر رسید.^۱ «بنا به گفته پروفیسور دکتر کیت تل^۲ از دانشگاه توپینگن

جنوب آلمان، در تمام ایران ۶۰ هزار تن اقلیت یهودی زندگی می‌کنند و در پایتخت بیش از ۱۰ هزار یهودی اقامت دارند.» از قرار معلوم همزمان در پاریس نیز اطلاعاتی یا چیزی شبیه به یک اظهاریه منتشر شده و در آن آمده بود که «...تعداد یهودیان ایران می‌تواند حداکثر ۱۲ هزار تن و حداقل ۱۰ هزار نفر باشد...»^۳ تعداد یهودیان قبل از سلطنت رضاشاه به سه هزار نفر می‌رسید. در اواخر سلطنت رضاشاه کبیر قریب به ۲۰ هزار نفر گردید.^۴ تعداد یهودیان ایران در سال ۱۸۷۳ (۱۲۸۹ ق) از سوی کمیته مرکزی جمعیت یهودیان نزدیک به ۴۰ هزار نفر برآورد شده و تعداد آنها را از این قرار تخمین زده‌اند: تهران: سه هزار تن، همدان: سه هزار تن، اصفهان: ۲۴۰۰ تن، شیراز: سه هزار تن، کاشان: ۱۵۰۰ تن، ارومیه: ۱۲۰۰ تن، کرمانشاه: ۶۰۰ تن.^۵ در هر دو هزار ایرانی یک نفر یهودی وجود دارد و عده یهودی‌ها در ایران ۹۰ هزار نفر است. جماعت یهودی در شهرهای ایران به ندرت وجود دارند؛ حتی در خود پایتخت ایران عده یهودی‌ها ۱۳ هزار نفر هستند. در شهرهای دیگر بیش از ۷۸ هزار نفر یهودی وجود ندارد...»^۶

در جایی دیگر تعداد یهودیان را ۸۰ هزار نفر گزارش می‌کنند.^۷ آبراهامیان تعداد یهودیان را ۶۰ هزار نفر می‌داند.^۸ بر این اساس، با توجه به آمارهای مختلف می‌توان تعداد یهودیان ایران را ۲۰ هزار نفر، ۶۰ هزار نفر، ۷۸ هزار نفر، ۸۰ هزار نفر و ۹۰ هزار نفر دانست.

۱. تاریخ کمبریج، همان، ج ۱، ص ۶۰۵.

2. Kate Tel

۳. هما سرشار، همان، ج ۳، ص ۹۲-۹۱.

۴. حبیب لوی، همان، ص ۱۳.

۵. هما سرشار، همان، ج ۲، ص ۹۳-۹۱.

۶. مرضیه یزدانی، همان، ص ۴۰.

۷. هما سرشار، همان، ج ۱، ص ۱۰۵-۹۴.

۸. یرواند آبراهامیان، ایران بین دو انقلاب؛ درآمدی بر جامعه‌شناسی سیاسی ایران معاصر، ترجمه احمد گل محمدی و دیگران، تهران، نی، ۱۳۸۹، ص ۱۶.

حجم مهاجرت انجام شده یهودیان به فلسطین

تعداد مهاجران یهودی ایرانی به فلسطین در دهه‌های پیش از ۱۹۴۸م فقط پنج هزار نفر بود.^۱ محمد تقی تقی‌پور، تعداد مهاجران یهودیان ایران را ۲۰ هزار نفر می‌نویسد. آبراهامیان، آمار مهاجرت یهودیان به فلسطین را حدود پنج هزار نفر عنوان می‌کند.^۲ احمدی، در مورد آمار مهاجرت‌های غیر قانونی از ایران به فلسطین می‌نویسد:

تا سال ۱۹۴۸ (تأسیس اسرائیل) [۱۳۲۷ش] طبق آمار غیر رسمی، در حدود ۲۰ هزار (طبق منابعی دیگر ۳۰ هزار) یهودی ایرانی در اسرائیل اغلب اورشلیم و تل‌آویو، مشغول کار و زندگی بودند- ولی طبق آمار رسمی، جمعیت یهودیان ایران در اسرائیل در این موقع کمتر از پنج هزار نفر قید گردیده و این نشان می‌دهد که بیشتر یهودیان ایران به صورت غیر قانونی از طریق سرحدات سوریه و لبنان وارد آن سرزمین شده و در آن سکنی گزیده بودند...^۳

مئیر عزری در کتاب *یادنامه* چاپ اورشلیم دفتر یکم صفحه ۵۹ معتقد است از سال ۱۹۴۷ تا ۱۹۵۱ قریب به ۳۰ هزار نفر یهودی از ایران به فلسطین مهاجرت کردند و می‌گوید: «شلمو هیلل... این آمار را ۲۸ هزار نفر می‌خواند و آمار یهودیان ایرانی و عراقی که از راه ایران به فلسطین رسیدند ۴۷ هزار تن می‌داند.» اریه لوین در این باره می‌گوید: از سال ۱۹۴۸ متجاوز از ۷۰ هزار یهودی ایرانی وارد کشور اسرائیل شدند و تا زمان انقلاب تقریباً ده هزار نفرشان مجدداً به ایران مراجعت کردند. اکنون همین مهاجرین با فرزندان‌شان قریب به ۲۰۰ هزار نفر هستند.^۴

المسیری معتقد است: «تعداد یهودیان ایران در سال ۱۹۴۸ به حدود ۹۵ هزار نفر رسید.»^۵ با توجه به مطالب عنوان شده از تقریباً ۱۰ تا ۱۵ میلیون نفر جمعیت ایران بین ۲۰ هزار تا ۹۰ هزار نفر آنها یهودی بوده‌اند؛ که از این تعداد بین پنج هزار تا ۲۰ هزار نفر از یهودیان ایران به فلسطین مهاجرت کرده‌اند. در کنار این تعداد، مهاجران غیر ایرانی که در ایران مستقر شده و از ایران به فلسطین می‌رفتند نیز بودند و از طرف دیگر بر اساس

۱. هومن سرشار، همان، ص ۲۵۰.

۲. پرواند آبراهامیان، *ایران مدرن*، ترجمه محمدابراهیم فتاحی، تهران، نی، ۱۳۹۰، ص ۴۷۵.

۳. محمد احمدی، همان، ص ۴۰۴-۴۰۳.

۴. هما سرشار، همان، ج ۳، ص ۱۷۳.

۵. عبدالوهاب المسیری، همان، ص ۲۸۳.

در بسیاری از آثار مکتوب
یهودیان، رضاشاه را رضاشاه کبیر
و در مقام کوروش کبیر معرفی
کرده‌اند. بنابراین، دوران
رضاشاه عصر طلایی جامعه
یهودیان ایران بود

اسناد عنوان شده برخی از یهودیان ایران نیز با
سفر به عتبات عالیات و سوریه عازم فلسطین
می‌شدند که این، حجم مهاجرت از ایران و حجم
مهاجرت ایرانیان یهودی را بیشتر می‌کند. با
توجه به جمعیت کم ایرانیان، حجم مهاجرت
نیز از نظر برخی مسئولین خطرناک بوده لذا این
خطر را مکرر گوشزد کرده بودند. در نتیجه مهاجرت صورت گرفته و حجم مهاجرت با
توجه به جمعیت کم ایرانیان قابل توجه بوده است.

نتیجه

یهودیان در طول تاریخ همواره سیاست دوگانه همزیستی با اقوام مختلف و زندگی در
یک دولت یهودی را به کار گرفته‌اند. آغاز قرن بیستم توسط گردانندگان اصلی جنبش
صهیونیسم رجعت دوباره به تشکیل موطن یهودی برای فرمانروایی بر تمام دنیا، با شعار
از نیل تا فرات بود. با این چشم‌انداز، اکثر یهودیان سراسر جهان به وسیله ایجاد صندوق
ملی یهود و تشکیل مؤسسات و نهادهای ویژه یهودیان زمینه تشکیل یک دولت یهودی را
فراهم کردند. اصلی‌ترین رکن در تشکیل این دولت نوپا فراهم آوردن مؤلفه حقوقی به نام
ملت بود که این امر در پرتو مهاجرت یهودیان سراسر دنیا به موطن پیش‌بینی شده یعنی
فلسطین جامعه عمل پوشاند. ایران به عنوان یکی از کشورهای مهم در خاورمیانه از نظر
سیاسی و اقتصادی همواره در این منطقه تأثیرگذار بوده است و در زمینه پروژه مهاجرت
یهودیان به فلسطین نقش پل ارتباطی را بازی کرد و اسباب اسکان و مهاجرت یهودیان
منطقه خاورمیانه به فلسطین را فراهم کرد. بنابراین، با توجه به این نقش اساسی و بهبود
شرایط سیاسی، اقتصادی و اجتماعی یهودیان ایران در زمان رضاشاه، مهاجرت بسیاری
از یهودیان به فلسطین اجرا شد که در این بین نقش دول خارجی مانند انگلستان و آلمان
و همچنین فعالیت‌های آژانس یهود در ایران تأثیر بسزایی داشته است.

مهاجرت یهودیان ایران قبل از آغاز سلطنت پهلوی اول آغاز شد؛ اما در زمان رضاشاه
زمینه ایجاد مهاجرت‌های دسته‌جمعی یهودیان ایران و یهودیان کشورهای همسایه
از ایران فراهم شد. رضاشاه با ایجاد اصلاحات اساسی در ایران فعالیت‌های اقلیت‌های
مذهبی در ایران را بهبود بخشید؛ به طوری که آنها از آزادی نسبی در این دوران برای
فعالیت‌های خود برخوردار شدند. ظهور رضاشاه جایگاه یهودیان ایران را از منظر

المسیری معتقد است: «تعداد یهودیان ایران در سال ۱۹۴۸ به حدود ۹۵ هزار نفر رسید.» با توجه به مطالب عنوان شده از تقریباً ۱۰ تا ۱۵ میلیون نفر جمعیت ایران بین ۲۰ هزار تا ۹۰ هزار نفر آنها یهودی بوده‌اند؛ که از این تعداد بین پنج هزار تا ۲۰ هزار نفر از یهودیان ایران به فلسطین مهاجرت کرده‌اند

سیاسی، اجتماعی و اقتصادی بهبود بخشید. رضاشاه همچنین با یهودیان و صهیونیست‌ها رابطه قوی و دوستانه‌ای داشت؛ به طوری که بسیاری از یهودیان در ایران سالروز ۹ اسفند ۱۲۹۹ که سقوط سلسله قاجاریه و روی کار آمدن سلطنت پهلوی بود را جشن می‌گرفتند. در کنار این قضیه، فعالیت‌های غیر رسمی آژانس یهود در ایران باعث ایجاد محافل و گردهمایی‌های یهودیان ایران شد و زمینه تأسیس صندوق ملی یهود را فراهم کرد که زمینه‌ساز اجرای برنامه‌های تبلیغی، تشویقی، ترغیبی و اقناعی برای امر مهاجرت در بین یهودیان ایران شد. بنابر آمار غیر موثق از جمعیت ۱۰ تا ۱۵ میلیون نفری ایران که بین ۲۰ تا ۹۰ هزار نفر آنها یهودی بودند، ۵ تا ۲۰ هزار نفر یهودی ایرانی به فلسطین مهاجرت کردند. از جمله دلایل مهاجرت این عده، وضعیت نابسامانی اقتصاد و فقر عمومی ایران، نبود شغل مناسب، شناخت دنیای جدید، اعتقاد مذهبی یهودیان برای تشکیل موطن ملی یهود و ایجاد زمینه برای ظهور دوباره مسیح عنوان شده است. در کنار این مسائل دولت انگلستان به عنوان قیم فلسطین که بنابر متن اعلامیه بالفور مأمور ایجاد موطن ملی یهودیان در فلسطین نیز بود، راه را برای مهاجرت بسیاری از یهودیان ایران و شهرهایی در کشورهای همسایه نظیر سمرقند، گنجه و کشور عراق و... فراهم کرد. دولت آلمان هیتلری به دلیل سیاست‌های ضد یهود و نزدیکی خاصی که با رضاشاه پیدا کرد با اجرای برنامه‌های ضد یهودی در سراسر جهان از جمله ایران نقش مهمی در امر مهاجرت یهودیان ایران به فلسطین بازی کرد. دولت ایران در مقابل با اجرای سیاست‌های دوگانه مانع از این امر، یعنی مهاجرت یهودیان از ایران نشد بلکه در مقابل با استخدام تعداد زیادی از یهودیان آلمانی که از اروپا اخراج شده بودند راه را برای فعالیت‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، علمی و فنی آنها در ایران باز کرد. مهاجرت یهودیان از ایران و اجرای برنامه‌های خاص یهودیان در ایران باعث کم شدن تعداد نفوس و آسیب دیدن چرخه اقتصادی ایران شد و در کنار این قضیه مسئله قاچاق کالا و انسان توسط یهودیان در نقاط مختلف کشور آسیب‌های اجتماعی خاص خود را بر پیکر جامعه ایران وارد کرد.

بنابر آمارهای غیر موثق، تعداد یهودیان ایران از ۲۰ هزار نفر تا ۹۰ هزار نفر در ایران

به هر ترتیب، از مطالعه مدارک باقیمانده از این سال‌ها برمی‌آید که دست‌هایی در کار بوده تا با دامن زدن به جو ناامنی علیه اقلیت یهود ایرانی آنها را وادار سازد که سرزمین اجدادی خود را ترک کرده، راهی دیار فلسطین گردند. تقریباً از همین دوران تا پایان جنگ جهانی اول صهیونیست‌ها کوشیدند به شیوه‌های مختلف این تحرکات و احساسات ضد یهود را در سراسر جهان تشدید نمایند و بدین وسیله زمینه لازم را برای همبستگی فرق و دسته‌های پراکنده یهود پدید آورند

گزارش شده است که نشان می‌دهد در این میان بین پنج تا ۲۰ هزار نفر از یهودیان ایران به فلسطین مهاجرت کرده‌اند. اگرچه در مقابل جمعیت ۱۰ تا ۱۵ میلیونی دوران رضاشاه، مهاجرت پنج تا ۲۰ هزار نفر یهودی از ایران تأثیری در جمعیت ایران نداشته است اما برنامه مهاجرت یهودیان از ایران از چند منظر قابل تأمل و بررسی است. نگاه اول اینکه در زمان رضاشاه که خفقان کامل سیاسی بر جامعه ایران حکم فرما بود، گروه‌ها، انجمن‌ها، نهادها و... یهودی به فعالیت‌های تبلیغی خود ادامه دادند و مسبب ساماندهی به مهاجرت این عده از یهودیان از ایران شدند. از نگاه دوم، مسئله مهاجرت یهودیان به فلسطین از منظر سیاسی

و اقتصادی قابل تأمل می‌باشد که پدیده‌ای شگرف را در قرن بیستم رقم زد و آن تولد دولتی نامشروع به نام اسراییل بود. اسراییلی که از زمان تولدش تاکنون تأثیر عمیقی بر روند جهان، مسائل خاورمیانه و جهان اسلام داشته است و با ایفای نقش در منصب حیات خلوت امریکا در خاورمیانه همواره بازوی اساسی غرب و امریکا در تأمین منافع آنها در این منطقه از جهان بوده است. از نگاه سوم، مسئله مهاجرت یهودیان از ایران در مناسبات و چرخه اقتصادی ایران بی‌تأثیر نبوده است. نگاه چهارم اینکه مسئله مهاجرت بر ساختار جامعه‌شناختی و فرهنگ ایران تأثیر گذار بود؛ به طوری که اسباب ایجاد انواع آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی را در جامعه ایران فراهم کرد و به واسطه مهاجرت بسیاری از یهودیان در زمینه قاچاق کالا و انسان فعالیت کرده و موجب ظهور انواع بزهکاری‌های اجتماعی شد و سرانجام از نگاه پنجم، مسئله مهاجرت زمینه‌ساز بسیاری از تصمیم‌گیری‌های سیاسی ایران در سطح کشور و بین‌الملل بود که کمترین آن در سطح کشور مخالفت‌های روحانیون و مردم و مراجع تراز اول با مسئله مهاجرت بود و در سطح بین‌الملل جهت‌گیری کشورهای مختلف درباره توافق با تشکیل یک دولت عربی و یهودی فلسطین شد که این امر تأثیر عمیقی در روابط این کشورها گذاشت. آنچه از نکات قابل ذکر در این تحقیق باقی مانده است این است که دوران رضاشاه آغازی برای

مهاجرت‌های گروهی به فلسطین بود و زمینه‌ای برای مهاجرت گسترده یهودیان ایران در زمان پهلوی دوم فراهم شد. اما با توجه به بررسی اسناد و مدارک دوران پهلوی اول و دوم اوج مهاجرت یهودیان از ایران در سال‌های ۱۳۲۰ لغایت ۱۳۳۲ بود که در این دوران مسند قدرت در ایران بین دربار، مجلس و... در حال چرخش بود؛ و بررسی این مسئله خود یک برنامه تحقیقاتی ویژه را می‌طلبد.